

УДК 378:372.853

В. В. МАСИЧ

докторант

Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТИВНО-ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті розглянуто особливості використання компетентнісно орієнтованої освіти в процесі формування продуктивно-творчої компетентності майбутніх фахівців. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено основні принципи компетентнісного підходу, а саме: діагностичності, що полягає в об'єктивній оцінці та самооцінці рівня сформованості продуктивно-творчої компетентності майбутніх фахівців на основі розроблених критеріїв і показників, які виконують роль зворотного зв'язку в розвитку особистості; професійно-творчої спрямованості змісту підготовки, згідно з яким засвоюваний студентом матеріал має бути орієнтований на підготовку до здійснення творчої професійної діяльності та співвідноситися з особистісною спрямованістю процесу навчання.

Ключові слова: компетентність, компетенція, продуктивно-творча компетентність, творчість, творча діяльність, майбутній фахівець.

Розгляд традиційних психолого-педагогічних підходів до вирішення проблеми формування продуктивно-творчої компетентності майбутніх інженерів-педагогів свідчить про недостатність теоретичних і методичних розробок цього питання. Це зумовлює пошук нових методологічних орієнтирів, зокрема використання ідеї компетентнісно орієнтованої освіти, що передбачає досягнення високої якості підготовки майбутніх інженерів-педагогів, оскільки саме від якості освіти професійно-педагогічних кадрів залежить рівень підготовки інших категорій фахівців. А тому вирішення завдань формування продуктивно-творчої компетентності майбутніх інженерів-педагогів у процесі професійної підготовки найбільш доцільно здійснювати засобами компетентнісного підходу.

Мета статті – розглянути особливості використання компетентнісно орієнтованої освіти в процесі формування продуктивно-творчої компетентності майбутнього фахівця, зокрема інженера-педагога.

Компетентнісний підхід набув поширення в педагогічній діяльності порівняно недавно у зв'язку з дискусіями про проблеми та шляхи модернізації освіти. Звернення вчених до нього пов'язано з прагненням визначити необхідні зміни в освіті, зумовлені змінами, що відбуваються в суспільстві. Необхідність переходу на спільну мову, термінологію, за допомогою якої можна описати освітній процес, пояснює приєднання України до Болонської угоди. Стандарти професійної освіти нового покоління вже формулю-

ються на мові компетенцій, однак упровадження компетентнісного підходу в освітній процес вимагає вирішення багатьох дослідницьких завдань.

Важливе значення має проблема визначення природи, суті компетентності фахівця, її родової й видової структури, змісту та взаємозв'язку категорій “компетентність” і “компетенція”. Наразі єдиної загальноприйнятої думки щодо цього не існує. Іншим важливим завданням реалізації компетентнісного підходу, на нашу думку, є визначення місця цих понять у загальній системі педагогічного цілепокладання, оскільки в педагогіці та психології вищої освіти поряд із поняттями “компетенції” та “компетентність” використовують такі дефініції: “ключові компетенції”, “кваліфікації”, “професійна компетентність”, “ключові кваліфікації”, “професійно значущі особистісні якості” (В. Алаликін, Т. Анохіна, М. Князева, М. Кордуел, Р. Люснер, О. Мілініс, Л. Михальцова, О. Мордвінова, К. Поліцинська та ін.). При цьому в науці наявні різні підходи до їх класифікації, що ускладнює процес використання цих понять.

Як відомо, перший рівень методологічного аналізу передбачає виявлення світоглядної, загальнофілософської основи явища. Дослідник компетентнісного підходу І. Зимня вважає, що “в контексті системного підходу всі компетентності, що формуються, розглядають ... як елементи цілісної системи особистісних властивостей людини, де системоутворювальним елементом є мета-ідеал (у розумінні Б. Ліхачова, Н. Никандрова)” [1, с. 25]. З погляду генетичного підходу компетентності – це психічні новоутворення, процес формування яких займає тривалий час і співвідноситься з розвитком людини.

Другий рівень методології (або “рівень загальнонаукових принципів і норм дослідження”) апелює до компетентності як до показника результативності процесу освіти. При цьому формування компетентності аналізується в контексті зв'язку двох сторін цілого – процесу й результату.

До третього – конкретно-наукового рівня – належить компетентнісний підхід, “бо в ньому втілено результативно-цільову єдність освітнього процесу” [1, с. 25]. На цьому рівні методології реалізується розмежування понять “компетенція” та “компетентність” за принципом “потенційне” – “актуальне”; аналізується взаємозв'язок процесу формування компетентностей з розвитком особистості того, хто навчається. Важливо наголосити, що, займаючи важливе (але не виняткове) місце в ієрархії існуючих підходів в освіті, компетентнісний підхід взаємодіє та збагачується особистісно-діяльнісним, проблемним, технологічним та іншими підходами. Так, моделювання процесу формування компетентностей передбачає вирішення студентами проблем соціокультурної взаємодії в його адекватному комунікативному оформленні, вирішення позиційно-рольових завдань, спрямованих як на освоєння засобів і способів вирішення проблем, так і на формування ціннісно-сенсового ставлення до їх змісту. Орієнтація на ціннісно-сенсову, змістову, особистісну складові освіти вказує на гуманістичну спрямованість процесу формування компетентностей.

Отже, аналіз наукової літератури свідчить про те, що термін “компетентність” найбільш адекватний меті та завданням компетентнісно орієнтованої освіти, спрямованої на розвиток особистості того, хто навчається. Іншими словами, якість підготовки фахівця можна уявити в сукупності компетентностей.

Проблемою педагогічної освіти стає не лише оволодіння загальною та професійною компетентністю, а й активне, творче освоєння педагогічних теорій, концепцій і технологій. Здобуваючи професійну компетентність, майбутній інженер-педагог реалізує в своїй практиці психолого-педагогічної підготовки синергетичні функції самоосвіти й творчого саморозвитку.

Компетентнісний підхід розглядають у педагогічній науці в контексті якості освіти тих, хто навчається, і професійно-педагогічної підготовки того, хто навчає. Якість освіти при такому підході аналізують з урахуванням реальної готовності того, хто навчається, застосовувати засвоєні знання та навички в різних сферах життєдіяльності, в тому числі в освітній і професійній. Компетентнісний підхід до дослідження проблем педагогічної освіти – це сукупність теоретико-методологічних положень і організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов для освоєння й трансляції педагогічних цінностей і технологій, що забезпечують творчу самореалізацію особистості педагога в професійній діяльності [2, с. 6].

Під час дослідження педагогічної освіти з позицій компетентнісного підходу необхідно виходити з того, що одним із чинників становлення інженера-педагога є формування професійно-педагогічної компетентності. В основу розробки змісту організаційних форм і технологій сучасної педагогічної освіти покладено концепцію формування професійно-педагогічної компетентності. Такий підхід зумовлений тим, що важливим показником якості сучасного фахівця є не стільки професійні знання, освоєні вміння, скільки професійна компетентність, що забезпечує професійно-особистісний розвиток, творчий підхід до професійної діяльності. При вирішенні проблем формування професійно-педагогічної компетентності важливо не лише оволодіння педагогічною спадщиною, а й включення майбутнього педагога в процес інноваційної педагогічної діяльності.

Компетентнісний підхід до дослідження педагогічних проблем у контексті філософського розуміння компетентності (професіоналізму) розглядають на рівні буденної й теоретичної свідомості. У повсякденній свідомості компетентність представлена неоднозначно: її розуміють як обізнаність у певній галузі виробництва; як коло обов’язків працівника, його повноважень; її ототожнюють із освіченістю, рівнем професіоналізму людини.

У сучасній теорії та філософії освіти у вивченні професійної компетентності було визначено три напрями, де її розглядають як: 1) сукупність теоретичної та практичної готовності; 2) сукупність науково-теоретичної, практичної та особистісної готовності; 3) як умову творчої самореалізації особистості фахівця.

Це дає підстави говорити про три аспекти дослідження професійно-педагогічної компетентності: когнітивно-технологічний, психолого-педагогічний, особистісно-творчий. У зв'язку з цим для дослідження є важливим розгляд зазначених аспектів і виділення їх особливостей стосовно розвитку продуктивно-творчої компетентності майбутнього інженера-педагога.

Розробка й реалізація компетентнісного підходу в контексті модернізації та гуманізації вищої професійної освіти є дуже складним процесом і наразі перебуває на стадії становлення, його досліджують багато вчених (О. Белкін, О. Дахін, Е. Зеєр, І. Зимня, Д. Іванов, Г. Селевко, Ю. Татур, А. Хуторський, С. Шишов та ін.).

Варто зазначити, що поряд із поняттям “компетентнісний підхід в освіті” в сучасних публікаціях згадується і “концепція компетентнісно орієнтованої освіти” (П. Борисов, В. Кальней, А. Каспржак, В. Ландшеєр, А. Пінський, Дж. Равен, М. Рижаків, А. Хуторської, М. Чошанов, С. Шишов, Б. Ельконін, Сl. Beelisle, T. Hoffmann, M. Linard, D. McClelland, V. Mansfield, V. Rey, S. Shaw та ін.). Існують також праці, в яких наголошено на формуванні нової “освітньої компетентнісної парадигми”. Хоча зазначимо, що саме визначення “парадигма” стосовно компетентнісного підходу в освіті ще не є усталеним і загалом має суперечливий характер (В. Байденко, Г. Корнетов, О. Новіков, Л. Семушина, Ю. Татур та ін.).

Загалом, уведення компетентнісного підходу у вищу професійну освіту стимулює вибір вимірювань якості освіти, що забезпечують перевірку рівня інтелектуального розвитку, комунікативних умінь, вмінь вирішувати проблеми різного характеру. Вони відрізняються від традиційних вимірювань тим, що показують динаміку змін готовності студентів, їх активності в навчанні.

В аспекті визначення цілей та змісту освіти треба зазначити, що компетентнісний підхід не є абсолютно новим. Орієнтація на освоєння вмінь, способів діяльності та, більше того, узагальнених способів діяльності була провідною в працях таких педагогів і психологів, як: В. Давидов, В. Краєвський, І. Лернер, М. Скаткін, Г. Щедровицький та їх послідовників. Однак ця орієнтація не була визначальною. Введення компетентнісного підходу акцентує на новій якості освіти.

Практично в усіх сучасних публікаціях, педагогічних дослідженнях, присвячених проблемі компетентнісного підходу, обговорюють цілу низку теоретичних питань. Насамперед, це питання, які стосуються методології освіти загалом: як співвідноситься компетентнісний підхід із традиціями національної освіти; чи не є сучасна версія компетентнісного підходу спробою перейменування існуючих педагогічних ідей та концепцій.

Тому важливим для дослідження є розгляд суті компетентнісного підходу, виявлення його гуманістичного потенціалу й визначення його місця в низці сучасних підходів до організації вищої професійної освіти.

Зважаючи на логіку розгляду компетентнісного підходу з позиції системності, необхідно визначити, чи відповідає компетентнісний підхід основним характеристикам системи. Для цього наведемо такі принципи сис-

темності, виділені І. Блаубергом: а) підхід до досліджуваної системи здійснюється як до цілого з уявленнями про середовище системи та її елементи; б) поняття системи конкретизується через поняття зв'язку; серед різних типів зв'язків особливе місце займають системоутворювальні зв'язки; в) стійкі зв'язки утворюють структуру системи, тобто забезпечують її впорядкованість; спрямованість цієї впорядкованості характеризує організацію системи; г) структура може характеризуватися як по горизонталі (зв'язки між однотипними компонентами системи), так і по вертикалі; вертикальна структура передбачає виділення різних рівнів системи та наявність ієрархії цих рівнів; д) зв'язок між різними рівнями реалізується за допомогою управління [3, с. 319–320].

Першим аргументом на користь твердження про системність компетентнісного підходу є та обставина, що в компетентнісному підході в якості об'єкта доповнення виступає також системне явище – освітній процес, а потім і сполучена з ним професійна діяльність людини.

Наступним аргументом може бути місце компетентнісного підходу в “загальній схемі рівнів методології”, запропонованої І. Блаубергом і Е. Юдіним [4]. Здійснений І. Зимньою аналіз співвіднесеності компетентнісного підходу з рівнями методологічного аналізу дав змогу констатувати таке: компетентнісний підхід належить до третього рівня методологічного аналізу, а саме – до рівня конкретно-наукової методології, тобто сукупності методів, принципів досліджень і процедур, що застосовують у тій або іншій спеціальній науковій дисципліні [1, с. 22–23].

Згідно з вищеназваними принципами системності (за І. Блаубергом) і властивостями системи, виділеними О. Риковим (цілісність і членованість; зв'язність; організація; інтегративність), компетентнісний підхід визначається і задається властивостями вищих рівнів методології, а саме філософським рівнем методології та рівнем загальнонаукових принципів і норм дослідження. Крім того, компетентнісний підхід є системним, оскільки його “елемент” – компетентність – має також складну ієрархічно організовану рівневу багатокomпонентну структуру, яка відображатиме результат освіти [1, с. 22].

Компетентнісний підхід орієнтований на встановлення зв'язку освітнього процесу у вищому навчальному закладі з вимогами зовнішнього середовища з метою вдосконалення управління професійною підготовкою в напрямі формування в майбутнього фахівця необхідного набору професійних компетенцій.

Важливо зауважити, що в якості результату тут розглядають не просто суму засвоєної інформації, а здатність людини, спираючись на цю інформацію, діяти в різних проблемних ситуаціях. Як зазначають Д. Іванов, К. Мітрофанов, О. Соколова, “компетентнісний підхід – це підхід, при якому результати освіти визнаються значущими за межами системи освіти” [5, с. 13]. Іншими словами, людина, що отримала освіту певного рівня (наприклад, вищу), має оволодіти компетенціями, тобто набути особистісні якості (компетентності), що відображають не лише здатність особистості

використовувати отримані знання, вміння, відомі способи діяльності, а й “...здатність створювати нові сенси, інформацію, об’єкти дійсності в процесі неперервного особистісного самовдосконалення” [6, с. 57]. Загалом, компетентність передбачає певну якість сприйняття людиною дійсності, яке підказує найбільш ефективний спосіб вирішення життєвих ситуацій.

Ідеться про нову якість освіти, що акцентує не лише на тому, що саме вивчає людина, а й на тому, що відбувається в самій людині в процесі навчання, як вона розвивається, опановуючи компетенції, і що сприяє або не сприяє її розвитку й удосконаленню. Подібне розуміння нової якості освіти пов’язано з новими її характеристиками, побудовою освіти на основі так званої філософії компетенцій [7, с. 13–14].

Компетентнісний підхід дає можливість розглянути продуктивно-творчу компетентність майбутніх інженерів-педагогів у якості одного з результатів їх професійної підготовки, що відображає творчий характер і суть професійно-педагогічної діяльності; розкрити зміст продуктивно-творчої компетентності та відобразити основні напрями, які забезпечують її формування; визначити критерії та показники її сформованості.

Компетентнісний підхід передбачає декілька принципів. Принцип діагностичності полягає в об’єктивній оцінці та самооцінці рівня сформованості продуктивно-творчої компетентності майбутніх інженерів-педагогів на основі розроблених критеріїв і показників, які виконують роль зворотного зв’язку в розвитку особистості. Принцип передбачає наявність оперативної інформації про стан розвитку продуктивно-творчої компетентності майбутніх інженерів-педагогів, прогнозування її результатів.

Принцип професійно-творчої спрямованості змісту підготовки, згідно з яким засвоюваний студентом матеріал має бути орієнтований на підготовку майбутніх інженерів-педагогів до здійснення творчої професійної діяльності та співвідноситься з особистісною спрямованістю процесу навчання.

Реалізація принципу творчої спрямованості полягає в організації навчально-творчої діяльності. При розгляді навчально-творчої діяльності спираємося на думку В. Андреева, який визначає її як один із видів навчальної діяльності, спрямований на вирішення навчально-творчих завдань, що здійснюється переважно в умовах застосування педагогічних засобів непрямого або перспективного управління особистості, результат якої має суб’єктивну новизну, значущість для розвитку особистості. В процесі вивчення психолого-педагогічної літератури ми виділили певну сукупність ознак, які розкривають її суть. Навчально-творча діяльність орієнтована на вирішення навчальних проблем (М. Махмутов, О. Матюшкін та ін.), творчих завдань і задач (В. Андреев, В. Розумовський та ін.). Цей принцип утілюється в навчальних програмах, підборі досліджуваного матеріалу, в формах і методах, що застосовують, шляхом розширення творчого компонента професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів, а також у процесі вирішення майбутніми інженерами-педагогами різнорівневих творчих завдань професійної спрямованості, які відображають специфіку їх профе-

сійної підготовки. У результаті в студентів формується творчий підхід до аналізу й вирішення проблемних професійно-педагогічних ситуацій.

Отже, аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що для більш ефективного й продуктивного здійснення освітнього процесу, спрямованого на формування продуктивно-творчої компетентності майбутніх інженерів-педагогів у процесі професійної підготовки, необхідне врахування певних системоутворювальних педагогічних принципів, які в своєму комплексі створюють передумови для того, щоб майбутній інженер-педагог постійно особистісно та професійно розвивався.

Аналіз сучасних підходів до освіти дає можливість зробити висновок про те, що, реалізуючи різні плани розгляду, методологічні підходи не виключають один одного, а збагачуються, розвиваються й удосконалюються завдяки попереднім. Компетентнісний підхід співіснує та взаємодоповнюється з іншими підходами.

Будучи ж найбільш затребуваним у сучасній ситуації освіти, компетентнісний підхід як “рамкова конструкція” (І. Зимня) є метою-результатом освіти, об’єднує на своїй основі практично всі існуючі підходи, актуалізує їх потенціал і запускає механізми його реалізації. Поділяємо думку І. Зимньої [8, с. 7] про те, що компетентнісний підхід є відкритою системою, здатною до саморозвитку й інтеграції існуючих підходів до освіти на основі гуманістичної ідеї цілісного розвитку особистості.

Висновки. Аналіз сучасних підходів до освіти дає змогу зробити висновок про те, що, реалізуючи різні плани розгляду, методологічні підходи не виключають один одного, а збагачуються, розвиваються й удосконалюються завдяки попереднім. Компетентнісний підхід взаємодоповнюється та співіснує з гуманістичним, особистісно орієнтованим, культурологічним, аксіологічним, діяльнісним, акмеологічним підходами.

Список використаної літератури

1. Зимня И. А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблеме образования (теоретико-методологический аспект)? / И. А. Зимня // Высшее образование сегодня. – 2006. – № 8. – С. 21–26.
2. Даутова О. Б. Компетентностный подход в педагогическом образовании : лекции для слушателей ФПК / О. Б. Даутова. – Санкт-Петербург, 2007.
3. Блауберг И. В. Проблема целостности и системный подход / И. В. Блауберг. – Москва : Наука, 1997. – 357 с.
4. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – Москва : Наука, 1973. – 238 с.
5. Иванов Д. А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий : учеб. пособ. / Д. А. Иванов, К. Г. Митрофанов, О. В. Соколова. – Москва : АПК и ПРО, 2003. – 101 с.
6. Исаева Т. Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя / Т. Е. Исаева // Педагогика. – 2006. – № 9. – С. 55–60.
7. Компетентностная модель современного педагога : учеб. пособ. / О. В. Акулова и др. – Санкт-Петербург : РГПУ им. А. И. Герцена, 2007. – 158 с.
8. Зимня И. А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И. А. Зимня // Высшее образование сегодня. – 2005. – № 11. – С. 3–13.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2016.

Масич В. В. Компетентностный подход как методологическая основа формирования продуктивно-творческой компетентности будущего специалиста

В статье рассматриваются особенности использования компетентно ориентированного образования в процессе формирования продуктивно-творческой компетентности будущих специалистов. На основе анализа психолого-педагогической литературы определены основные принципы компетентностного подхода, а именно: диагностичности, который предполагает объективную оценку и самооценку уровня сформированности продуктивно-творческой компетентности будущих специалистов на основе разработанных критериев и показателей, выполняющих роль обратной связи в развитии личности; профессионально-творческой направленности содержания подготовки, согласно которому усваиваемый студентом материал должен быть ориентирован на подготовку к осуществлению творческой профессиональной деятельности и соотносится с личностной направленностью процесса обучения.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, продуктивно-творческая компетентность, творчество, творческая деятельность, будущий специалист.

Masych V. Competence Approach as a Methodological Basis of Formation of Productive and Creative Competence of the Future Specialist

The article discusses the features of the use of competence-oriented education in the process of productive and creative competence of future specialist.

The analysis of scientific literature suggests that the term "competence" most appropriate goals and objectives of competence-oriented education aimed at personality development of students. In other words, the quality of training you can imagine together competencies. The problem of teacher education is not only a mastery of general and professional competence, but active, creative development of pedagogical theories, concepts and technologies. Getting professional competence, the future specialist implements in their practice of psycho-pedagogical training synergistic features creative self and self-development.

In the study of teacher education from the standpoint competence approach must be based on the fact that one of the factors of the future expert is to develop professional and pedagogical competence. The formulation content of organizational forms and technologies of the modern concept of teacher education entrusted the formation of professional pedagogical competence. This approach is due to the fact that an important indicator of the quality of the modern professional is not only professional knowledge, skills mastered as professional competence, providing professional and personal development, creative approach to the profession.

Competence approach focused on linking the educational process in higher education with the requirements of the environment in order to improve management of vocational training towards the formation of the future expert required set of professional skills. It is important to note that as a result are considered not just the sum of assimilated information and human capacity, based on that information, to act in various problem situations. Competence requires a certain quality of human perception of reality, which suggests the most effective way to solve life situations. This is a new quality of education, which focuses not only on the fact that it is studying a person, but also on what happens in the man in the learning process as it develops, mastering competencies and contributing or not contributing to its development and improvement. This new understanding of the quality of education due to its new features, the construction of education based on the so-called philosophy of competencies.

Key words: competence, productive and creative competence, creativity, creative activities, future specialist.